

Ben Merkezci Düşünceye İlişkin Çeşitlemeler

Ben merkezcilik, günümüz dünyasında insanların bireyci düşünce ve davranışa yönelmesi / yöneltmesi sonucu belirginleşip, özellikle gelişmiş ülke insanının bir özelliği biçiminde görünmesinin yolaçtığı bir yanılsama gibi geliyor bana.

Doğrudan sistem(ler)e yönelik bir eleştiriyi sınırlamak yerine bunun, insan egosundan kaynaklanan ve sanılandan çok daha fazla olan belirleyiciliği üzerinde durmak istiyorum. Bağlı olarak da değişik kültür, toplum ve sistemlerdeki biçimlerinden çok benzerlikleri, dahası temelde neredeyse aynılık düzeyindeki benzerliklerine ilişkin birtakım sorular sormayı düşünüyorum; hem sesli düşünme gibi hem de yanıtını bulup bulamayacağımı bilemediğim ve ortaya sorulmuş bazı sorular.

Örneğin:

- Ben merkezci düşünceyi bencillikle ilişkilendirme,
- “Ben” temelindeki düşünce biçimiyle ırkçılığı ilişkilendirme,
- Ben merkezci düşünceyle evrensellik arasındaki karşıtlıklara değinmek.

İnsanın doğduğu andan başlayarak, önce içgüdüsel sonra alışkanlık ve giderek bilinçsiz (ya da bilinçli) bir geleneğe dönüşen ilişkiler bütünü olmalı sanırım *ben merkezcilik*.

Acıkmaktan hastalığa dek çeşitli nedenlerden kaynaklanan sorunları, yalnızca kendine ilişkin çözmek için ağlar bebek. Becerebildiği tek şeyin ağlamak olmasının yanında belirleyici olan bebeğin kendisidir. Önemli olan kendi açlığı ya da sorunudur. Bu, içgüdüsel birşey kuşkusuz. Herhangi bir hayvanın açlığını gidermek üzere birtakım yollara başvurmasıyla benzer görülebilir. İnsanın farkı, süreç içinde bilinç ve soyutlamayla daha sistematik ve karmaşık birçok şeyi birarada saklayabilmesi ve çözebilmesi, hayvanlarda ise bin yılların kalıtımı olan içgüdüsel ve bilinçdışı bir aktarma sözkonusudur.

İnsana en yakın hayvan olan maymun zamanla, belki deneme yanılma yoluyla alet kullanması öğrenebiliyor. Örneğin, bulduğu bir Hindistan cevizi ya da benzer sert kabuklu bir meyveyi daha sert bir cisimle vurarak kırmayı becerebiliyor. Ancak bu deneyiminin sonuçlarını insandaki soyutlamaya benzer biçimde öteki maymunlara aktaramıyor. Alet kullanmak (ve doğallıkla üretmek) hayvandan farklılaştırıyor insanı. Ama bu aşamaya gelinceye dek benzerlikler daha az karmaşık. İlk tepki anlamında insanla hayvanın, daha çok içgüdüsel benzerlikleri, insandaki ben merkezciğin temeli sayılabilir.

Aslında üzerinde durulan ben merkezcilik bu anlamda insana özgü bir kavram. Çünkü herhangi bir hesaptan dolayı öze yönelik çıkar amaçlayan bir eylemin, düşüncenin vs. bilinçli, bilinçaltı ya da alışkanlıkla davranmaya başlamasıyla doğru orantılıdır ben merkezcilik.

Bu anlamda bireye ilişkin ya da çoklu birimlerin, herşeyin ortasında kendini görmesi¹ ben merkezçiliğin tartışılmaya başlanacağı nokta olabilir.

Bireyin ego üzerine kurulu yapısından öte iki ve daha çoklu bireylerin oluşturdukları biçimlere göz gezdirmek uygun olur gibi geliyor bana.

Toplumun en eski ve köklü örgütlenme biçimi olduğundan devletin çekirdeğini de oluşturan aile, hem en küçük hem de en belirleyici ve devletin birçok işlevini içinde barındıran bir örgütlenme örneğidir.

İki insanın belli bir ilkeyle biraraya gelmesiyle başlayıp, süreç içinde başka katılımlar yoluyla genişleyerek kendi içinde bir sistematiği olan/oluşan kuruma dönüşen bir yapı olan aile, bilinçli ya da bilinçsiz akla gelebilecek tüm yöntemlere başvurarak geleceğini sürdürmeye çalışır. Bu yapı toplumun, toplumsa bunun yansımasıdır.

Bu benzeşim (ve belki aynılık) değişik düzeylerde incelenebilir. Aile, mahalle, şehir, bölge, geniş bölge, ülke, kıta düzeyinde sıralanabilir. Hatta doğu, batı, kuzey, güney üzerine kurulu tanımlamalarla karşılaştırılır sıkça.

Varolan herşeyin bencilce ve paylaşılmaya uzak bir biçimde sahiplenilmesi temelindeki düşünce biçimi tüm toplumlarda temelde benzer özellikler gösterir. Tarihte olduğu gibi bugün de işleyiş aynıdır.

İnsanlığın, önceleri düş ve teori düzeyinde, şimdilerde pratik olarak başka gezegenlerde yaşam aramasının yanında hep bencil ve kendine yönelik yaşaması tuhaf bir çelişkidir. Örneğin bir ülkedeki ırkçıların, başka bir ülkenin ırkçı teorilerini tartışmasız alması ve savunması gibi anlaşılmasız ve kendi kendisiyle çelişen bir durumdur bu. Herşeyi üstün Alman ırkının üstünlüğü teorisine göre biçimlendiren Hitler'in, birçok başka ülke faşisti tarafından kendi ırkçılıklarının gerekçesi yapıp ilahlaştırılması nasıl açıklanmalı acaba? Sanırım bu bile herşeyi olabildiğine kapalı ve içe dönük düşünmenin bir sonucu olmalı.

Ben merkezlikle *güç* arasında doğrudan bir ilişki sözkonusudur. Her toplum gücü oranında başka toplumlar üzerinde yaptırım hakkı bulur kendinde. Düzenlemeler bu hesaba göre yapılır.

İslamın insanı birey olarak kabul etmeyip, tersine kul mantığı üzerine kurulu bir anlayışa sahip olması bile en sıradan bir Müslümanın herşeyin odağında kendini görmesinin önünde bir engel olmamıştır.

Sanırım bunun en belirgin biçimi Osmanlıda izlenir.

Ben merkezci örneklerle dolu olan Osmanlı tarihine ilişkin benzer şeyleri yinelemektense bir süre önce bir dergide çıkan bir yazımdan, konuyla ilgili bölümü almak istiyorum:

“...Osmanlılar yüzyıllar boyunca herşeyin merkezi olarak kendilerini gördüler. Padişah deyimi bile alışıl gelmiş imparator, kral kavramlarının üzerindeydi. Şah kavramı Batıdaki mutlak egemenlik (kral, imparator) anlamındadır. Padişah ise *şahların şahı, kralların kralıdır*. Bu yalnızca deyim olarak değil, her anlamda böyle algılanmıştır Osmanlılarca. Osmanlının çöküş dönemindeki son bir ikisini dışında hiçbir padişah başka bir ülkeyi ziyaret etmemiştir. Bu, 600 yıllık bir rastlantı değil kuşkusuz...”

Bunu yalnızca ve soyut bir ayrıcalık, üstünlük kavramıyla açıklamak zor. Çünkü Osmanlının gücüyle doğru orantılıydı bu durum.²

Osmanlılar yalnızca başka ülkelere ilişkin değil, kendi içindeki azınlıklar konusunda da aynı tutum içinde oldular. Resmi kaynaklarca, azınlıkların inanç, ibadet konusunda bağımsız oldukları, Osmanlının hoşgörülü, dahası eşit davrandığı aktarıldı hep. Ancak bu hoşgörü yalnızca Osmanlının kurallarına uydukları sürece geçerliydi. Örneğin, Müslüman olmayan birinin istediği kumaştan giysi diktirememesinden bir Müslümanın olduğu yerde ata binememesine kadar birçok yaptırım sözkonusuydu. Bu hem Müslümanlığın ayrıcalığı açısından hem de Müslüman olmayanlardan alınan verginin önemli bir gelir kaynağı olmasından dolayı önemliydi.³

Paris'te grevdeki işçileri ziyaret eden Fransız aydınlarından birini gören grev gözcüsü Türk işçisinin düşünce biçimi sanırım ben merkezçiliğe iyi bir örnek olsa gerek. Konuşmalardan birşey anlamayan grev gözcüsü işçinin, Fransızca bilen bir işçi arkadaşına, “Ne diyor bu yabancı?” diye sorduğunu anlatmıştı Murat Belge.

Bu ya da benzer düşünce biçimleri yalnızca Osmanlı geleneğine özgü değil doğallıktır. Önce de değindiğim gibi her toplumda ve düzeyde aynı mantığın yansımalarını izlemek olası. Marx, kapitalizmin sonuçları itibarıyla sosyalizme gideceği teorisi üzerine çalışırken kuşkusuz bunun, geri kalmış ülkelerin yoksulluk sloganları üzerine kurulu mücadelelerine basamak olacağını pek hesaplamamıştı. Dahası Marx, sosyalizmi yalnızca kapitalizmin tam anlamıyla yaşandığı ve sindirildiği sanayi devrimlerini yap-

mış Batı ülkeleri açısından olanaklı (kimbilir belki de uygun) görmesini, bu anlamda, örneğin ATÜT⁴ konusunda Avrupa dışındaki ülkeleri yadsımasını ben merkezci düşünceden başka nasıl açıklamalı?

Avrupa gazetelerinde sıkça karşılaştığımız, ölen birinin parantez içinde haç işaretiyle (V) verilmesi yadırganmamakta belki. Ancak bunun Hıristiyan olmayan birisi için

kullanılması biraz tuhaf olsa gerek. Aynı örneği İslam ülkelerinden birinde tersten ve Müslüman olmayan birisi için vermek olası.

Yeniden aile-devlet ilişkisine dönelim. Aile kurumuna eleştirel yaklaşımdan geleneksel devlet yapısına⁵ eleştirel yaklaşım olanaksızdır. Ben merkezci düşüncenin en belirgin biçiminin yaşadığı aile, çoğu zaman doğal bir güdüyle (içte ne denli parçalanma yaşanırsa yaşansın), dışa yönelik bir bütün olarak görünme çabasıdadır. Kişi haklarının başka toplumlara göre daha iyi güvence altına alındığı yerlerde bu sorunlar dışa yönelik ve dışarıda tartışılırken, feodal ilişkilerin ağır bastığı toplumlarda kapalı ve aile ya da geniş ailenin kendi kuralları içinde çözülmeye çalışılır.

Birçok sorunun şu ya da bu biçimde “açık” olarak tartışıldığı toplumlarda “dıştan” gelen en yerinde eleştiriler bile prensip olarak yadsınır. Sonra toplumun yapısına göre yanıtlar bulunur. Birkaçını sıralarsak:

- Dış güçlerden kaynaklanıyor,
- Bizim sorunumuz, kimseyi ilgilendirmez,
- Baba döver de sever de, gibi.

Örnekleri hemen her boyut ve alanda çoğaltmak olası.

Sık sık kendime sorduğum sorulardan biri şu: Ben merkezci düşüncelerin ne kadarından kurtulmayı başarabildim acaba?

Gerçekten, insanlık bunun ne kadarından kurtulmayı başardı dersiniz?

1 Herşeyin ortasında kendini görmeyi, çoğu zaman başka gibi görünse de çıkar ilişkisiyle açıklamak yerinde olur.

2 Bu gelenek cumhuriyet sonrasında Osmanlılara benzer bir yaklaşımla sürdü. *Atatürk*, cumhuriyetin kuruluşundan sonra geçen 15 yıllık sürede hiçbir ülkeyi ziyaret etmedi. Osmanlı geleneği ve eğitimiyle yetişmiş olmanın bunda önemli bir payı olduğunu düşünmeden edemiyor insan.

3 Bu “hoşgörü” ve kurallar Müslüman olmayan azınlıklar açısından geçerliydi. Ancak sınırları daraltılmış haklar düzeyinde de olsa aynı hoşgörü, resmi İslam yorumunun dışına çıkanlara gösterilmedi. Her ne kadar belirli bir çıkar ilişkisine dayansa da, öteki azınlıklara gösterilen hoşgörü örneğin Aleviler açısından olmadı.

4 ATÜT: Asya Tipi Üretim Tarzı. Belirleyici yanı daha çok “ilkel” değiş-tokuş düzeyindeki toplumsal ve ekonomik ilişkiler biçimi diye tanımlanan ve sosyalizme geçiş için gerekli altyapıyı *oluşturmadığından* dolayı kendisini zor durumda bırakan Marx'ın, bu üretim ilişkilerini ve toplumları aşığılaması ve ilkel yaratıklar vs. olarak adlandırması Avrupa merkezci düşünceye ilişkin bir örnektir.

5 Geleneksel devlet yapısına yönelik eleştiriden sözederken, (varsa) geleneksel olmayan devlet yapısından yana gibi bir sonuç çıkmamalı.

